

ՊԱՏՏԱՊԱՐԱՆԱԴԱՐԱՆՈՒՄ

ՀԵՆՐԻԿ ՍՎԱԶՅԱՆ

ԱՂՎԱՆԻՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Դեռևս իր փարածման վաղ շրջանում առաջանում են քրիստոնեության հոգևոր կառույցները՝ խորհրդական մարմինը, որ հավաքացյալների միությունն է կամ ժողովական հավաքը, և մեկ բառով մարանանշվում է «եկեղեցի» եզրույթով¹, և եկեղեցական պաշտոնության վրա հիմնված նվիրապետական (հիերարխիկ) համակարգը: Նշվածներն էին կարգավորում ու իրականացնում սրբազան հասարակությունում փարվող աստվածապաշտական արարողությունները՝ ժամերգությունը, Ս. պատարագը, պսակադրությունը և այլն:

Քրիստոնեական աշխարհին հայրկանչական նման եկեղեցական կառույցներ ստեղծվում են նաև Բուն Աղվանքում, որը նույն աշխարհի երկրներից մեկն էր: Դրա ապացույցը, թերևս, ըստ ավանդության, Ս. Եղիշա առաքյալի կառուցած եկեղեցին է Գիսում Բ. դարի առաջին կեսին, որտեղ տեղի է ունեցել նաև Ս. պատարագի արարողություն:

Աղվանից եկեղեցին իր կառույցներով բարձրացել է Քրիստոսի աշակերպների քարոզչության հիմքի վրա և, ըստ, էության, առաքելական էր: «Առաքելական ծագումը, - գրում է Մ. Օրմանյանը, - երկու տեսակ է: Մեկն ուղղակի ծագում է, երբոր եկեղեցին անմիջապես առաքելալի մը անձնական քարոզությամբ սկսած է. միսր անուղղակի է, երբոր ծագումը յառաջ եկած է առաքելներէ հասարակույթում ուրիշ եկեղեցւոյ մը միջնորդութեամբ»²: Ըստ այդմ՝ Աղվանից եկեղեցին, որ սնունդ էր առնէ առաքելաշավիղ Ս. Եղիշայի քարոզներով, իրավամբ կարող է դիմել առաքելական ուղղակի ծագմամբ: Ունենալով նման ծագում՝ այն իր բարոյախրատական ողջ գործունեությունը ծավալում է առաքելական կանոններով:

¹ Տե՛ս Մաղաքիա արք. Օրմանեան, Ազգապատում, հ. Ա., Երևան, 2001, էջ 1 (այսուհետք՝ Ազգապատում): «Եկեղեցի» եզրույթը հանդիպում է Մարթեոսի Ավետարանում (ԺԶ. 18, ԺԸ. 17):

² Մաղաքիա արք. Օրմանեան, Տայոց եկեղեցին, Երևան, 1993, էջ 24 (այսուհետք՝ Տայոց եկեղեցին):

Մովսես Կաղանկարպագու (Դասխուրանցի) վկայությամբ՝ Աղվանից արքա Ուռնայրը, Մեծ Հայքում մկրտվելուց հետո վերադառնալով հայրենիք, իր ժողովրդին ուսուցանում էր «առաքելական կանոնաւք»³:

Գրնելով, որ Աղվանից եկեղեցին ուներ առաքելական ծագում, իսկ Ս. Եղիշային էլ դիտելով նրա հիմնադիր, կարծում ենք, որ ճիշտ կլինի Աղվանից հայրապետությանը փալ «Եղիշայի աթոռ» անվանումը, ինչպես դա արել են հայերը՝ Հայոց կաթողիկոսությունը կոչելով «Թաղեոսի աթոռ»:

Քրիստոնեության հռչակումը պաշտոնական կրոն Դ. դարում (առավել քարաձված կարծիքով դարասկզբին, մեր կարծիքով՝ 370-ական թվականներին) Աղվանից եկեղեցու կառույցների հետագա զարգացման համար նոր ու նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում: Հռչակումից անմիջապես հետո Ուռնայր արքայի նախաձեռնությամբ «կարգեցան երեխայիք եկեղեցոյ»⁴, այսինքն՝ հասույթներ սահմանվեցին, նրանց սպասարկման ու գոյատևման համար ապահովեցին եկամուտ: Այս քայլով երկրի առաջին քրիստոնյա թագավորը հանդես է գալիս ոչ միայն իբրև եկեղեցու հովանավոր, այլև այն դեպքում է քրիստոնեական ամուր հիմքերի վրա: Եկեղեցու եկամուտներն Աղվանքում եւս գոյանում էին պաշտոնապես փրվող հասույթներով, մասնավոր անձանց ընծայաբերումներով, ողորմածություններով ու զանազան այլ միջոցներով եւ պաշտպանվում էին պետության կողմից: Ավելի ուշ՝ Վաչագան Գ. (կամ Բ.) Բարեպաշտի օրոք, ըստ ավանդական թվագրման՝ 488 թ. Ուրիքի Աղվան գավառում⁵ հրավիրված կանոնական ժողովում սահմանադրորեն հաստատվում ու կարգավորվում են եկեղեցուն փրվող հասույթները, որոշվում դրանց փեսակները եւ չափերը: Դարելով այդ կանոններից՝ մասհանումները կատարվում էին բնամթերքով, որոնց մեջ զլխավոր բաղադրիչներն էին ցորենը, գարին եւ այգիներից սրացված բերքի մի մասը՝ պորդին: Դրանց թվում հիշատակվում են նաև գինի, ընդհանի կենդանիներ (ձի, հովաքակ, ոչխար, արջառ), բուրդ, պանիր եւ այլն: «Պարող ի ժողովրդեն երիցու՝ կարգ այս լիցի, -սահմանում է սույն կանոնների Դ. կետը.-թուանիկն Դ գրի ցորենն եւ Զ Գրի գարի, եւ ԺԶ փաս քաղցու եւ որ փառապետալն է հացոյ կէսն փացէ, եւ գինի որչափ եւ կարող է: Իսկ որոյ վար եւ այգի ոչ է, մի առցեն, եւ որ ոք աւելի քան զայս փացէ սակս հոգոյն, բարի առնէ... Եւ ոյր ոչխարք են, ի փանէ ոչխար մի եւ Գ զգաթ բուրդ եւ մի պանիր, եւ ոյր ձիք ի փան իցեն, մին յովանակ, եւ ոյր պախւրէք իցեն, որք մի»⁶: Այս հասկացումների շնորհիվ եկեղեցին կարճ ժամանակում

³ Մովսես Կաղանկարպագի, Պատմութիւն Աղուանից աշխարհի, գլ. Ա. ժա, էջ 20, քննական բնագիրը եւ ներածությունը՝ Վարազ Առաքելյանի, Երեւան, 1983, էջ 20 (այսուհետ՝ Կաղանկարպագի) :

⁴ Տե՛ս անդ:

⁵ Ենթադրաբար փեղաղորվում է այժմյան Գյուլիստանի շրջանում. փեն Ս. Տ. Երեմյան, Հայաստանի ըստ «Աշխարհացոյց»-ի, Երեւան, 1963, էջ 34:

⁶ Կաղանկարպագի, գլ. Ա. իգ, էջ 90-91, նաեւ՝ «Սահմանադրութիւն կանոնի Վաչագանայ Աղուանից արքայի, եղեալ ի ժողովն որ յԱղու/է/նս եղեալ», փեն «Կանոնագիրք Հայոց», Է. Բ.,

կուրակում է վիթխարի կարողություն՝ եւ դառնալով խոշոր ավարաբերերից մեկը՝ օժտվում նաեւ փնտրեսական հզորությամբ: Ի նմին, սրանձնելով ժամանակի հասարակարգի գաղափարախոսի դերը՝ այն իշխող դիրքի է հասնում նաեւ երկրի կառավարող շրջաններում: Տիրելով նման ազդու լծակների՝ եկեղեցին, մեկտեղվում է թագավորական իշխանության հետ ու սկսում նրա հետ միասին վճռել պետության ներքին ու արտաքին քաղաքականությանը վերաբերող խնդիրներ:

Որպես նվիրական-սրբազան հասարակություն՝ Ասրծու փրկումը սրելովն է իր հոգևոր իշխանության վարչահամակարգը: Վերջինս, որի ամբողջությունը նշանակվում է «նվիրապետություն» եզրույթով, ձևավորվում է փվյալ հասարակարգում գործող աշխարհիկ իշխանությունների նմանությամբ՝ սանդղակաձև, ըստ զբաղեցրած պաշտոնների՝ վերից վար: Ի դեպ, նման աստիճանակարգությունն հիմնավորվում է նաեւ փեսականորեն, որի համաձայն նման դասակարգումը պայմանավորված է Ասրծու շնորհով. «Զի իբր աստիճանօք ի վերուստ իջանի աստուածային շնորհն սկսեալ ի պարբիարբէն եւ գայ, հասանէ մինչ ի բնափն վերջինքս որք են ժողովդականք»⁷: Այսպիսի վերերկրային հիմնավորմամբ առաջացած եկեղեցական աստիճանակարգերը թվով ինն էին: «Կարգաւորեաց Աստուած զեկեղեցի ինն դասուց, գրում է Կաղանկարվացու աղբյուրը եւ թվարկում, պարբիարք որ է հայրապետ, եւ արքեպիսկոպոս, որ կոչի եպիսկոպոսապետ, մերթուպալիպք եւ եպիսկոպոսք, քահանայք ու սարկաւագունք, կեսարկաւագք եւ ընթերցողք եւ փսաղպք»⁸:

Դ. դարում փնտրեսական զարգացման ավարաբիրական փուլ թեւակոխած Աղվանքի եկեղեցին չէր կարող բացառություն կազմել եւ չունենալ նմանաբիպ կառուցվածք: Եւ, իսկապէս, մարենագրական փվյալները ցույց են փայլիս, որ այսօրեղ եւս «աստուածային շնորհը» իջնում էր պարբիարքից եւ հասնում ժողովրդին: Աղվանից Եկեղեցին չորս հայրնի՝ Մարթետի, Մարկոսի, Ղուկասի եւ Նովիաննեսի, ավերարանջական աթոռներից եւ ոչ մեկին ենթակա չէր: Ներուարար, այն չունէր իր կաթողիկոսին ձեռնադրող փիեզերական պարբիարքը: Այդ դեպքում հանդես էր գալիս Նայոց Կաթողիկոսը, որի վրա էր դրված հիշյալ սրբազան արարողությունը, մի կանոնակարգ, որ սահմանվել էր դեռեւս Ուռնայր արքայի կողմից եւ, փարբեր ժամանակներում վերահասարակելով, պահպանվել նաեւ հետագայում:

Այս կապակցությամբ առաջինը կարելի է նշել Նայոց Կաթողիկոս Սիմեոն Ա. Երեսնցու (1763-1780) գրառումն այն մասին, որ Հռոմի կայսր Կոստանդինա-

աշխարասիրությամբ՝ Վազգեն Նակոբյանի, Երևան, 1971, էջ 94 (այսուհետ՝ «Կանոնագիրք Նայոց», Բ.): Նման. նաեւ Վաչագան Աղուանից արքայ, Սահմանադրութիւն կանոնական՝ եղեալ ի ժողովոյն, որ յԱղուէնն եղեւ, «Մարենագիրք Նայոց», հր. Գ., Զ. դար, գիտա-քննական բնագիր՝ Ա. Յակոբեանի, Անթիլիաս, 2004, էջ 127-140:

⁷ «Պարմութիւն նահանգին Սիսական, արարեալ Ստեփաննոսի Օրբէլեան արքեպիսկոպոսի Սիւնեաց», Թիֆլիս, 1910, էջ 109 (այսուհետ՝ Օրբէլեան):

⁸ Կաղանկարուացի, գլ Բ. խր, էջ 272:

նուս Ա. Մեծր եւ երկրի Նայրապեր Սեղբեսպրոսը (Եսեքիոսը⁹) հրամանագրերով Գրիգոր Լուսավորչին են հանձնում «զինքնագլուխ եւ զծայրագոյն պապրիարգութիւն արեւելականաց եւ հիւսիսականաց, այսինքն՝ Նայոց, Վրաց եւ Աղուանից, որոց զեպիսկոպոսունսն եւ զկաթողիկոսունսն ընդ իշխանութեամբ նորա դնեն, զի ի նմանէ եւ նորին փոխանորդացն առնուցուն զձեռնադրութիւն»¹⁰: Սա էլ պարճառ է դառնում, զբնում է Նայոց Նայրապերը, որ Աղվանքի կաթողիկոսները կոչվեին Լուսավորչին փոխանորդ կաթողիկոսների որդիներ եւ թոռներ¹¹: Ինչպես երևում է վերոբերյալից, Աղվանից Եկեղեցին, ի դեմս Գրիգոր Լուսավորչի, անդաւրին ենթակա էր Նայոց պապրիարքությանը: Այս իրողությունը վերահասարակական էր Ղվինի՝ 607թ. Աբրահամ Ա. Աղբաթանեցի (607-613) Կաթողիկոսի գումարած ժողովում: Աղվանքի ներկայացուցիչների մասնակցությամբ Կրեդի ունեցած այդ ժողովի որոշմամբ՝ «Նայասարանեայցն կարգէին զԱբրահամ պապրիարք, եւ զԱղուանիցն՝ արքեպիսկոպոս եւ զՎրացն մեքորայոյիր»¹²: Նույն դասակարգումն է ցույց տալիս նաեւ Սրբեփանոս Օրբելյանը՝ Վրաց փոխարեն նշելով Սյունիքը¹³:

Ուրեմն, ըստ այս աղբյուրագիտական տեղեկավորության, կասկած չկա, որ Նայոց Կաթողիկոսն էր իբրեւ պապրիարք կանգնած Աղվանից եկեղեցու նվիրապետական սանդղակի առաջին աստիճանի վրա եւ իրենով սկզբնավորում էր խնդրո առարկա հոգևոր հասարակության վարչական կառույցը, ինչպես նաեւ ինքն էլ ձեռնադրում էր Աղվանքի Կաթողիկոսին: Պապրիարքներն իրավասու էին արքեպիսկոպոսներ (կաթողիկոսներ) ձեռնադրելու եւ աշխարհաժողով գումարելու¹⁴: Երկրորդ աստիճանի վրա կանգնած էր արքեպիսկոպոսը կամ եպիսկոպոսապետը, որն ավելի շար հայրնի է «կաթողիկոս» Կրիտոսով: «Երկրորդ դաս (պապրիարքից հետո-Ն. Ս.) եկեղեցոյ՝ արքեպիսկոպոսը, այսինքն եպիսկոպոսապետը, - գրում է Սրբեփանոս Օրբելյանը եւ պարզաբանում, - որ կոչին կաթողիկոսը»¹⁵: Չնայած նշված եզրույթների նույնիմաստությանը՝ Աղվանքի պարագայում, մասնավորապես, «կաթողիկոս» Կրիտոսը երկրի հոգևոր առաջնորդների համար սկսում է կիրառվել միայն կաթողիկոսության ձեռնադրումից հետո՝ Զ. դարի կեսերից, Աբաս Կաթողիկոսի առաջնորդության ժամանակներից: Իսկ մինչեւ այդ՝ նախակաթողիկոսական շրջանում, նրանք հանդես էին գալիս «արքեպիսկոպոս» ու «եպիսկոպոսապետ» հոգևոր կոչումներով: Այս Կրիտոսներով են պարմության մեջ մնացել Աղվանքի հոգևոր առաջնորդներ Երեմիան ու Շուփիաղի-

⁹ Տե՛ս «Ագաթանգեղոյ Պարմութիւն Նայոց», Երևան, 1983, էջ 486:

¹⁰ «Ջամբռ, զիբք, որ կոչի յիշարակարան արձանացոցից, հայելի եւ պարունակող բնափց որպիսութեանց Սրբոյ Աթոռոյս եւ իւրոյ շրջակայից վանօրէիցն, համաժողովեալ եւ շարադրեալ ի Սիմէօնէ ցաւահար եւ վշտակոծ կաթողիկոսէ Երեւանեցոց», ի Վաղարշապատ, 1873, էջ 65:

¹¹ Տե՛ս անդ:

¹² Կաղանկապուտացի, գլ. Բ. իգ, էջ 274 (ընդգծումը մերն է՝ Ն. Ս.):

¹³ Տե՛ս Օրբելյան, էջ 106:

¹⁴ Տե՛ս անդ, էջ 108:

¹⁵ Անդ:

շուն: Խոսելով Մաշտոցի կողմից աղվանական գրերի արարման մասին՝ Մովսես Խորենացին գրում է, որ սուրբ այրը՝ Մեսրոպ Մաշտոցը, գալով Աղվանք, իջնում է «Առ Արավադէն թագաւոր նոցա եւ առ եպիսկոպոսապետն Երեմիայ»¹⁶: Կաղանկարվացին էլ Շուփհաղիշոյին է մեծարում «արքեպիսկոպոս» փիլոդոսով¹⁷, որը կրկնում է և Կիրակոս Գանձակեցին¹⁸: Տեղին է նաև նշել, որ Շուփհաղիշոյին կոչել են նաև «զաւագ եպիսկոպոսապետն»¹⁹, իսկ Մովսես Դաւիթբեկեցին, արդեն իր ժամանակի պատկերացումներով, նրան անվանել է «կաթողիկոս»²⁰:

Եպիսկոպոսապետը կամ կաթողիկոսը, սովորաբար, լինում էր եպիսկոպոսներից մեկը, ով առաջ քաշվելով սրանձնում էր այդ բարձրագույն եկեղեցական պաշտոնը: Աղվանքի հայրապետաց շարքում նշված են մի շարք հոգևոր առաջնորդներ (Տէր Յոհան, Տէր Եղիազար, Ներսէս, Տէր Յովսէփ, Տէր Դաիթ եւ Էլի ուրիշներ), որոնք Ս. Եղիշայի աթոռին նստելու պարվին էին արժանացել՝ նախկինում գլխավորելով այս կամ այն եպիսկոպոսությունը²¹:

Աղվանքի հոգևոր առաջնորդները (թե՛ կաթողիկոսական շրջանում եւ թե՛ մինչ այդ) իրենց ձեռնադրություններն սրանում էին հայոց Կաթողիկոսից, որ ավանդաբար սերնդից սերունդ փոխանցվելով, հիմնականում պահպանվում է Աղվանից եկեղեցու գոյության ողջ ընթացքում: Բայց մինչև հայոց Կաթողիկոսի կողմից օծվող թեկնածուն ընտրվում էր իր ենթակայության փակ գրովող բոլոր թեմերի հոգևորականների ու աշխարհիկ իշխանության ներկայացուցիչների մասնակցությամբ գումարված ժողովում՝ համընդհանուր համաձայնությամբ: Այնուհանդերձ լինում էին նաև վերապահումներ, որի ընթացքում հովվապետներ ընտրվում էին նաև սակավաթիվ պատվիրակների ներկայության պայմաններում: Նման մի դեպք նշում է Կիրակոս Գանձակեցին, որի փոխանցմամբ, Աղվանքի հովհաննես Զ. Կաթողիկոսի (1195-1235) ընտրության ժամանակ ներկայացուցչական ժողովին մասնակցում էին «եպիսկոպոսք սակաւ, որ ձեռնադրեցին զնա»²²: Սրանալով ժողովականների համաձայնությունը՝ շնորհի արժանացած եպիսկոպոսը ժողովի մասնակիցներից առանձնացված հարուկ խմբի ուղեկցությամբ մեկնում էր հայաստան, համախոսականով ներկայանում հայոց Կաթողիկոսին եւ ապա միայն օծվում վերջինիս կողմից²³:

¹⁶ Մովսես Խորենացի, Պատմություն հայոց, Երևան, 1991, էջ 329 (այսուհետք՝ **Խորենացի**):

¹⁷ Կաղանկարուացի, էջ 89, «Դանոնագիրք հայոց», հ. Բ., էջ 91-92:

¹⁸ Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմություն հայոց, աշխարհափրությամբ՝ Կ. Ա. Մելիք-Օհանջանյանի, Երևան, 1961, էջ 194 (այսուհետք՝ **Գանձակեցի**):

¹⁹ Կաղանկարուացի, գլ. Ա. իգ, էջ 85: Անսուն, Կեանք եւ վարք Վաչագանայ արքայի, առաջարկելու եւ գիրա-քննական բնագիրը Ա. Յակոբեանի, «Մատենագիրք հայոց», հ. Գ., Զ. դար, Այթիլիաս, 2004, էջ 110, էջ 85:

²⁰ Տեն անդ, գլ. Գ. իդ, էջ 342:

²¹ Տեն անդ, էջ 344-347:

²² Գանձակեցի, էջ 182:

²³ Տեն «Կաթողիկոսական դիվան», թղթ. 240, վավ. 210, էջ 10բ-11ա:

Արքեպիսկոպոսների կամ կաթողիկոսների իրավունքն էր մեպրոպոլիտներ ձեռնադրել և մեռնուն օրինել: Երեք արքեպիսկոպոսներ, եկեղեցական այլ դասերի ներկայացուցիչների մասնակցությամբ կարող էին նաև վախճանված պարիարքի փոխարեն նոր պարիարք ձեռնադրել²⁴: Նրանք էին, որ երկրի գլխին ծառացած վրանգի պահերին հանդես էին գալիս իբրև միջնորդներ փեղական իշխանությունների և նվաճողների միջև և ամեն կերպ փորձում թեթևացնել վերջիններիս պարպադրած ծանր բեռը: Մասնավորապես Աղվանքում նմաններից էր Տեր Վիրո Կաթողիկոսը, ով «թափեաց զգերեալսն Նայոց, Վրաց և Աղուանից ի Շաթայ Խազրէ»²⁵:

Եկեղեցական իշխանության հաջորդ աստիճանն զբաղեցնում էին «մեպրոպոլիտները», որոնք, ըստ Սյունիքի Օրբելյանի, մայրաքաղաքի ու ավագագույն աթոռների՝ հապով կարգավիճակով օժտված վերակացուներն էին և ունեին եպիսկոպոս և, նույնիսկ, արքեպիսկոպոս ձեռնադրելու իրավունք: Սյունիքի Օրբելյանը բավականաչափ պարզությամբ պարկերել է նրանց պարպավորություններն ու իրավունքները: «Երրորդ դաս եկեղեցույ մեպրոպոլիտք, որ մայրաքաղաքաց և աւագագույն աթոռոցն լինին փեսուչք, - գրում է Սյունիքաց արքեպիսկոպոսը, - գործ է նոցա ձեռնադրել եպիսկոպոս և գորհնել զձէթն, և թէ հարկ ինչ լինի կամ վասն ոչ գոյոյ պարիարքի կամ վասն այլ մեծագույն պարճառի, հրամանաւ և կամօք մեծ աթոռոյն ձեռնադրեն երեք մեպրոպոլիտք այլովք եկեղեցական դասուք արքեպիսկոպոսն իրեանց»²⁶: Աղվանքում «մեպրոպոլիտներ» լինելու մասին հստակ փեղեկություններ չկան, բայց նկարի ունենալով Նայոց և Աղվանից եկեղեցիների հար և նման կառուցվածքը, քաղաքների ու խոշոր բնակավայրերի առկայությունը, որոնք ըստ օրինաց կարգերի մեպրոպոլիտների ծառայության նստավայրերն էին, սխալ չի լինի եզրակացնել, որ այսպեղ ևս գործում էր նման եկեղեցական դաս:

Աղվանից եկեղեցու հաջորդ դասը, որ բազմիցս վկայված է հայ մաքենագրության մեջ, կազմում էին «եպիսկոպոսները»: Բառը ինչպես և «կաթողիկոսն» ու «մեպրոպոլիտը» փոխառություն է հունարենից և նշանակում է պահապան, դիրորդ, վերակացու, լրբես, փեսուչ²⁷: Եպիսկոպոսներին այս վերջին նշանակությամբ է կոչում Փավստոս Բուզանդը: Խոսելով Նայոց կաթողիկոս Ներսես Ա Մեծի (353-373) քարոզչական գործունեության շուրջ՝ նա գրում է. «Յամենայն գաւառս կացոյց (Ներսեսը - Ն. Մ.) փեսուչս եպիսկոպոս»²⁸: Նայ իրականության մեջ նրանց կոչում էին նաև «այցելուք» («այցելուներ»). «Չորրորդ դաս եկեղեցույ,

²⁴ Տե՛ս Օրբելյան, էջ 108-109:

²⁵ Կաղանկապուտացի, էջ 343:

²⁶ Օրբելյան, էջ 109

²⁷ Տե՛ս «Փավստոսի Բիզանդացու Պարմութիւն Նայոց», Երևան, 1987, էջ 326

²⁸ А. Б. Рапович, О разпием христианстве, Москва, 1959, էջ 276: Սյունիքի պարմություն, թարգմանությունը, ներածությունը և ծանոթագրությունները Ա. Ա. Աբրահամյանի, Երևան, 1986, էջ 441, ծանոթ. 317, էջ 276:

եպիսկոպոսը, որք կոչին այցելութ»²⁹: Թերևս վերջինս գործածվել է եկեղեցական վարչախիշխանական համակարգում նրանց վերահսկողական դերը ցույց տալու համար:

Եպիսկոպոսները կաթողիկոսության իրավասության տակ զբնվող տարածքային եկեղեցական միավորների (գավառների) առաջնորդներն էին ևս փեղերում վարում էին վերջիններիս հոգևոր գործերը: Նրանք նախում էին գավառի կենտրոնում, քաղաքներում ու խոշոր բնակավայրերում, ընտրվում էին թեմակալ առաջնորդների ընդհանուր ժողովում և հաստատման ներկայացվում մեթրոպոլիտին կամ կաթողիկոսին: Ն. Ադոնցը, հենվելով Նիկիայի եկեղեցական փեղերական ժողովի որոշումներից մեկի վրա, պարզաբանում է, որ երրորդ դասի գործիչների ընտրությունը կատարվում էր «տվյալ թեմի բոլոր եպիսկոպոսների համաձայնությամբ, բայց եթե դժվար էր լինում բոլորին հավաքել, ապա պարտադիր կերպով պահանջվում էր առնվազն երեք եպիսկոպոսի համաձայնությունը: Արդյունքը ներկայացվում էր մեթրոպոլիտին ի հաստատում»³⁰: Սակայն, կարծում ենք, որ մեթրոպոլիտի որոշմամբ ամեն ինչ չէր ավարտվում: Այն դեռ պետք է վավերացվեր կաթողիկոսի կողմից և նոր միայն մտնել ուժի մեջ: Եկեղեցական կանոնների համար փեղստում դա անշրջանցելի պահանջ էր:

Եպիսկոպոսների ընտրության նշված կարգը գործում էր նաև Աղվանքում: Աղվենի ժողովի կանոններից էր մատենագրական այլ տվյալներից ակնհայտ է դառնում, որ Աղվանքում եպիսկոպոսներն ունեին նույն պարտականություններն ու իրավունքները: Նրանք այսպես ևս պարտավոր էին մասնակցել եպիսկոպոսական ժողովներին ու իրենց կնիքներով հաստատել ընդունված որոշումները, ապա-հովել եկեղեցիներում տարվող ծիսական կարգը, օրհնել եկեղեցին և օծել սեղանն ու ավազանը: Նրանք էին պարտավորված մեթրոպոլիտից ստանալ օրհնության ձեթը (մեռոնը) և անձամբ կատարել վերջինիս փեղափոխման արարողությունը: Տարին մեկ անգամ շրջելով իրենց ենթակա թեմերում՝ բարձրաստիճան այս հոգևորականներն օծում էին ձեռնադրված քահանաներին ու սարկավազներին, ինչպես նաև բանադրում ու կարգալույծ անում, կապում-կաշկանդում իրենց հոփին, թողություն տալիս ու ապաշխարողներին կարգ սահմանում³¹: Եպիսկոպոսների իրավունքները որոշ սահմանափակումների են ենթարկվում Աղվենի ժողովում: Եթե մինչ այս կանոնների ընդունումը եպիսկոպոսը կարող էր քահանա նշանակել և ազատել առանց ազնվականի թույլտվության, ապա նոր Կանոնակարգի Ի. կետով արգելվում էր նրան՝ օգտվել այդ իրավունքից: Այժմ նա նման ձևով վարվելու համար պետք է ստանար ազնվականի թույլտվությունը: Նույն կետով սահմանվում է ևս հակառակ կարգը. ազնվականն էլ իր հերթին իրավունք չունի քահանա-

²⁹ Օրբելեան, էջ 109:

³⁰ Н. Адонц, Армения в эпоху Юстиниана, Ереван, 1971, էջ 365, նույնի՝ Հայաստանի Հուսարինի-նոսի դարաշրջանում, Երևան, 1987, էջ 405:

³¹ Տե՛ս Օրբելեան, էջ 110:

ներ եւ սարկավագներ նշանակել կամ ազարել՝ առանց եպիսկոպոսի համաձայնության³²:

Եպիսկոպոսների թույլտվությամբ էր լինում նմանապես եւ ազնվականների կողմից իրենց եկեղեցիներում սեղան կանգնեցնելու, մասունքներ պահելու կամ պարարագ մատուցելու կարգը³³:

Խնդրո առարկա այս դասը արտոնված էր կարարելու նաեւ դարավարական գործառնություններ: Նրանց էր վերապահված տարբեր զանցանքների համար հոգևոր ու աշխարհիկ անձանց պարժելու իրավունքը³⁴:

Եպիսկոպոսական դասը միատարր չէր: Նրանցից ոմանց իրենց վաստակի ու ջանադիր գործունեության համար կաթողիկոսը շնորհում էր եպիսկոպոսաց դասի ամենաբարձր՝ «արքեպիսկոպոսի» տիտղոս, որը նրանց տալիս էր ավագության կարգավիճակ իրենց նմանների համեմատությամբ:

Որպես եկեղեցական բարձրաստիճան իշխանության ներկայացուցիչներ՝ եպիսկոպոսները, կաթողիկոսի ու մետրոպոլիտների հետ համահավասար, դասվում էին խոշոր ազնվականության շարքը:

Եպիսկոպոսների գլխավորած եկեղեցական մարզերը կազմում էին առանձին եպիսկոպոսություններ՝ թեմեր, եւ հանդես էին գալիս իբրեւ ընդհանուր հաստատության ճյուղային նվիրապետական կառույցներ: Այդպիսիք գործում էին եւ Աղվանքում, սակայն աղբյուրները խոսում չեն այս հարցում: Առկա տեղեկություններն էլ ավելի շատ վերաբերում են մարզպանական, քան մինջմարզպանական շրջանի Աղվանքում գործող եպիսկոպոսություններին ու նրանց առաջնորդներին: Նման սակավախոսության պայմաններում դժվար է ճշգրտորեն որոշել վերջիններիս թվաքանակը: Ս. Տ. Երեմյանը, ապա եւ Ռ. Գեյդուշը դրանց թիվը հասցնում են ութի³⁵: Դրա համար նրանք հիմք են ընդունել Աղվանից Կաթողիկոս Աբասին ու նրան ենթակա յոթ թեմակալ առաջնորդներին ուղղված Հայոց Նովհաննես Բ. Գաբրելենացի Կաթողիկոսի (557-574) նամակը, որում նշվում են Բախադարի, Կապադակի, Ամարասի, Բաղասականի, Շաքիի, Գարդմանի ու Մեծ Կունքի եպիսկոպոսություններն իրենց թեմակալների անվանական մատնանշումով³⁶: Սակայն չենք կարծում, թե նամակում նշվածներով էր սահմանափակվում նրանց թիվը, քանի որ շրջաբերականն ուղղված էր ոչ թե բոլոր եպիսկոպոսներին, այլ հավանաբար վերջիններիցս նրանց, ով ավելի մեծ հեղինակություն ուներ եւ կարող էր իր ազդեցությամբ ուղղորդել երկրի հոգևոր կյանքը:

³² Տե՛ս Կաղանկապուտացի, գլ. Ա. իգ, էջ 93-94: «Կանոնագիրք Հայոց», Բ., էջ 99:

³³ Տե՛ս Կաղանկապուտացի, գլ. Ա. իգ, էջ 94.: «Կանոնագիրք Հայոց», Բ., էջ 99:

³⁴ Տե՛ս Կաղանկապուտացի, գլ. Ա. իգ, էջ 91-93: «Կանոնագիրք Հայոց», Բ., էջ 95, 97:

³⁵ С. Т. Еремян, Идеология Кавказской Албании, - В кн.: Очерки истории СССР. Кризис рабовладельческой системы и зарождение феодализма на территории СССР. III-IX вв., Москва, 1958, էջ 324, Р. Б. Геюшев, Христианство в Кавказской Албании, Баку, 1984, էջ 36-37:

³⁶ Տե՛ս Կաղանկապուտացի, գլ. Բ. է, էջ 122, «Գիրք թղթոց», Թիֆլիս, 1901, էջ 81:

Մարթնոս Ուռհայեցու հաղորդմամբ՝ Աղվանքի եպիսկոպոսները քառասունն էին³⁷։ Բայց եթե նույնիսկ մեծ վերապահությամբ էլ ընդունենք պարմիչի րեղեկությունը, միևնույն է, այն իրական չի կարող լինել, որովհետև եպիսկոպոսությունների թիվը զանազան պարճառներով անընդհատ փոփոխվում էր՝ ավելանում կամ պակասում։

Ն. Ադոնցի դիտարկմամբ՝ վերջիններիս թվաքանակի փոփոխությունները րեղի էին ունենում «մասամբ գոյություն ունեցող եպիսկոպոսությունների քրոնմամբ և մասամբ էլ՝ նորերի երևան գալով»³⁸։ Այս ընդհանուր երևույթներից զար՝ Աղվանքի եպիսկոպոսությունների թիվն զգալի աճ է ապրում Ե. դարի կեսերին րեղի ունեցած փարաճքային փոփոխությունների հետևանքով։ 461թ. Աղվանից մարզպանության կազմավորման ժամանակ նրան են միանում Նայոց Ուրիք և Արցախ նահանգներն ու մերձկասպյան ազգագավառները, Աղվանքի կաթողիկոսության իրավասության րակ են անցնում նաև հիշյալ վայրերի նահանգներում ու մարզպանության մեջ մտնող մյուս ազգագավառներում առկա եպիսկոպոսությունները։ Այս պարագան ակնառու է ինչպես Աղվենի ժողովի մասնակիցների նշված կազմից, այնպես էլ Նովիաննես Բ. Կաթողիկոսի՝ Աղվանքի իր աթոռակցին ուղղված նամակից։ Դրանցում Բուն Աղվանքի եպիսկոպոսությունների (Դապաղակի, Բախաղարի, Բաղասականի ու Շաքիի) կողքին, իբրև միևնույն համակարգի կառույցներ, հիշատակվում են նաև թե Կուրի աջափնյակում (Պարպավ, Գարդման, Ամարաս, Մեծկուենք, Մեծիրանք, Ուրի-Առանձնակ) և թե հեռավոր Դերբենդի կողմերում (Չող, Նաշու, Յրի) գործող եպիսկոպոսությունները³⁹։ Ներկայումս, դժվար է Աղվանքի եպիսկոպոսությունների թվաքանակի մասին որևէ հաստատված խոսք ասել, ինչպես դա անում է Ֆ. Մամեդովան, որի կարծիքով Ե.-Թ. դարերում Աղվանքում գործում էին րասներկու եպիսկոպոսություններ⁴⁰։ Դրա փոխարեն՝ հաստատված կարելի է ասել, որ մինչև մարզպանական Աղվանքում եպիսկոպոսություններն ավելի սակավաթիվ էին, քան մարզպանական Աղվանքում։

Առաքելական եկեղեցիների դասային աստիճանակարգությանն համապատասխան Աղվանից եկեղեցու պաշտոնական սանդղակի վրա՝ եպիսկոպոսներից մի աստիճան ներքև, կանգնած էին քահանաները՝ «երիցուք»։ Վերջիններս համայնքներն սպասարկող հոգևորականներն էին և հոգևոր ծառայություն էին մարտնչում համայնապարկան գյուղերի, շեների ու այլ բնակավայրերի բնակչու-

³⁷ Տե՛ս **Մարթնոս Ուռհայեցի**, Ժամանակագրություն, պարբերական՝ Մ. վրդ. Մելիք-Աղանյան, Ն. րկ. Տեր Միքայելյան, Վաղարշապատ, 1898, էջ 8։

³⁸ **Н. Адонц**, Армения в эпоху Юстиниана, էջ 331, նույնի՝ Նայասարան Նուսրիմիանոսի դարաշրջանում, էջ 368։

³⁹ Տե՛ս **Կաղանկարուացի**, գլ. Ա. իգ, Բ. է, էջ 89-90, 122, «Կառնուագիրք Նայոց», հ. Բ., էջ 91-92, «Գիրք թղթոց», էջ 81։

⁴⁰ Տե՛ս **Ф. Мамедова**, Политическая история и историческая география Кавказской Албании (III до н. э. – VIII в. н. э.). Баку, 1986, էջ 236։

թյանը: Այդ շրջանակներում էլ սահմանափակվում էին կանոնակարգով նրանց շնորհված պարտավորություններն ու իրավունքները: Ե. դասի այս հոգևորականների պարտավորությունների մեջ մտնում էին Ս. Նաղորդության կենարար խորհուրդի կապարումը, մկրտության ծեսի ու խաչի օրհնության արարողությունների վարումը, սովորական ձեռքի փոխանակումը և այլն: Բահանաները հանդես էին գալիս իբրեւ խոստովանահայրեր և թողություն էին փալիս մեղքերը խոստովանող քրիստոնյային, իսկ իբրեւ համայնքների հոգևոր փրկիչ՝ կարող էին բանադրել իրենց հոգին ու ազգայնական բանադրանքից⁴¹: Նրանք էին կրթում մանուկներին ու սաղմոսերգուներ պատրաստում⁴²: Ըստ Աղվենի ժողովի սահմանած կարգի, նրանք փարեկան երկու անգամ ընծաներով պետք է գնային եպիսկոպոսի մոտ և երկրպագության ու որոշակի վարձատրության դիմաց նրանցից վերստին «զկարգս հոգևորս» ստանային⁴³:

Բահանաներն ի պաշտոնն հաճախ էին լինում իրենց սպասարկման ներքո գտնվող բնակավայրերում, շատ էին շփվում ժողովրդական զանգվածների հետ և բոլորից լավ գիտեին նրանց ցավը: Ունեին մեծ ազդեցություն: Դա էլ նկատի ունենալով՝ Նազկերս Բ.-ն (438-457), իբրեւ հայերին, աղվանացիներին ու վրացիներին հավատարմության անելու միջոցներից մեկը, արգելում է բահանաներին կրթական գործունեությամբ զբաղվել: «Բահանայք, - հրամայում է նա, - մի իշխեսցեն ի քուռս իւրեանց ուսուցանեն գծողովորդս»⁴⁴:

Բահանաների դասը եւս միապարբ չէր: Նրանց մեջ փարբերակվում էին «աւագ բահանայք» և «պարտական երիցուր»⁴⁵: Նրանք իրենց գործուն մասնակցությունն էին բերում երկրի պետական-քաղաքական իրադարձություններին և հասարակական կյանքին: Ի հասարակումն ասվածի՝ նշենք, որ սկզբնաղբյուրներն Աղվենի ժողովի մասնակիցների թվում հիշարակում են Պարսավ քաղաքի, Կաղանկարույք, Բերդահոջ, Բեդ, Գայեգուն գյուղերի Մաթե, Նովսեփ, Մարթե, Արիկազ, Պողոս և փարբեր վայրերից ժամանած Ուրբաթայր, Նովել, Պարմիդե, Նակոր երեցներին, որոնք նաև իրենց ստորագրությամբ վավերացնում են ժողովում ընդունված կանոնները⁴⁶: Խնդրո առարկա դասում զանազանվում էին «կուսակրոն» բահանաները՝ արեղաները և վերջիններիս միջավայրից դուրս եկած «վարդապետները»՝ գիտական աստիճան ունեցողները կամ «գիտնաուր» երեցներ-

⁴¹ Տե՛ս Օրբելեան, էջ 109-110:

⁴² Տե՛ս անդ, էջ 110:

⁴³ Կաղանկարույք, գլ. Ա իգ, էջ 90, «Կանոնագիրք Նայոց», Կ., Բ., էջ 93:

⁴⁴ Եղիշէ՝ «Վասն Վարդանայ և Նայոց պատերազմին», աշխարհասիրությունը, թարգմանությունը և ծանոթագրությունները Ե. Տեր-Մինասյանի, Երևան, 1989 (այսուհետ՝ Եղիշէ), էջ 104:

⁴⁵ «Ղազարայ Փարպեցու Պարմուխին Նայոց և Թուրթ առ Վահան Մամիկոնեան», աշխարհասիրությամբ՝ Գ. Տեր-Մկրտչեանի և Սր Մալխասեանի, աշխարհաբար թարգմանությունը և ծանոթագրությունները՝ Բ. Ուրբաթայանի, Երևան, 1982 (այսուհետ՝ Փարպեցի), էջ 98, 100, 102, 146: Եղիշէ, էջ 56:

⁴⁶ Կաղանկարույք, գլ. Ա իդ, էջ 90, «Կանոնագիրք Նայոց», Բ., էջ 92:

րր: Նմաններից էր «Մալթե երեց գիտնաոր», որին դիմում է Վաչագան Բարեպաշտը կյանքի ու մահվան, հոգու եւ ննջեցյալների նկատմամբ ողջերի վերաբերմունքի խորհուրդներն իր համար պարզելու նպատակով⁴⁷:

Աղվանքում, ինչպես եւ Մեծ Նայքում, արքունիքն ուներ իր առանձին՝ պալատական քահանան կամ, այսպես կոչված, «դրան երեցը»: «Դրան երեցներ» ունեին նաեւ խոշոր իշխանական անուններ: Այդ քահանաների գործունեությունը պարփակված էր արքունիքի ու ազնվականական անունների շրջանակում եւ նրանք ծառայություն էին մատուցում ավելի բնականից անդամներին: Նայ պատմագրության մեջ հիշատակվում են Եսվադեն արքայի դրան երեց Նովնաթան⁴⁸, Վաչագան Բարեպաշտի «դրան երեց» Մանասեն, Աղվենի ժողովի մասնակից «թագաւորի դրան երեց Թոման», Մանուշեից երեց Ուրբաթապար եւ ուրիշներ⁴⁹: Մեծ Նայքի օրինակով կարելի է ասել, որ հայրնի են դեպքեր, երբ երեցը առաջ քաշվելով նշանակվում է երկրի հոգեւոր իշխանության գերագույն մարմնի առաջնորդ՝ կաթողիկոս: Ղազար Փարպեցին հիշատակում էր Նովսեփ անունով երեցին, ով հայ ժողովրդի համար օրհասական ժամանակներում Ե. դարի կեսերին, Նայք վեհապետն էր. «Յովսեփ, որ թեպէր եւ երեց էր ըստ ձեռնադրութեան՝ այլ գկաթողիկոսութիւն Նայք գաթոռն ուներ ի ժամանակին», - ծանուցում է պատմիչը⁵⁰:

Քահանաներն իրենց սոցիալ-տնտեսական կարգավիճակով հավասարեցված էին մանր հողատեր ազնվականների դասին:

Պարմական գրականության էջերում բավականաչափ տեղեկություններ կան նաեւ Աղվանից եկեղեցու նվիրապետական հաջորդ ասորիճանը կազմող սարկավագների դասի մասին: Դրանց համաձայն՝ վերջիններս կանգնած էին սանդղակի վեցերորդ ասորիճանի վրա եւ «յայլ լեզու դիակոնք» էին կոչվում⁵¹: Նրանք եկեղեցու սպասավորներն էին եւ, Սյրեփանոս Օրբելյանի փոխանցմամբ, գլխաբաց սպասավորում էին սուրբ բնմին, սեղանին ու քահանաներին⁵²: Բացի դրանից՝ նրանց գործը նաեւ Ավետարան կարդալն էր եւ քարոզելը, խոնկ ծխելն ու սուրբ խորհրդին սպասավորելը: Սարկավագներն էին բռնում հաղորդության գինով լի արծաթե անոթը՝ սկիզբ էին առնում ծածկող հաղորդության նշխարն իր վրա կրող սկավառակը⁵³, որ կոչվում է մաղզման: Նրանց շարքերում լինում էին եւ կանայք՝ սարկավագուհիներ, որոնք նույնպես քարոզչական աշխատանքներ էին տանում, բայց վանական կանանց շրջանում մեծապատիվներում: Նրանք էլ էին Ավետարան կար-

⁴⁷ Տե՛ս **Կաղանկավաղի**, գլ. Ա. իդ, էջ 86-88: **Մալթե Գիտնաոր**, Նարցումն արքային Վաչագանայ, «Կանոնագիրք Նայք», հ. Գ., Զ. դար, էջ 357-360:

⁴⁸ Տե՛ս **Կորին**, Վարք Մաշտոցի, բնագիր... առաջաբանով եւ ծանոթություններով ի ձեռն Մ. Աբեղեանի, Երևան, 1941, էջ 74:

⁴⁹ Տե՛ս **Կաղանկավաղի**, գլ. Ա. իգ, էջ 90, «Կանոնագիրք Նայք», Բ., էջ 92:

⁵⁰ **Փարպեցի**, էջ 100:

⁵¹ Տե՛ս **Օրբելյան**, էջ 110:

⁵² Տե՛ս անդ:

⁵³ Տե՛ս անդ:

դում եւ բեմբասացություն վարում, սակայն, ոչ թե անմիջապես բեմում կանգնած, ինչպես սարկավագները, այլ առանձին կամ մի անկյունում խմբված: Սարկավագուհիները, ի տարբերություն սարկավագների, չէին մասնակցում պարարագի ընթացիկությանը⁵⁴:

Սարկավագները, պարավարությունների բերումով, գրեթե միշտ եւ ամենուր ուղեկցում էին բարձրաստիճան եկեղեցականներին: Նայարնի է, որ նրանցից մի քանիսը մանուկ Գրիգորիսի հետ մեկնել էին Մասթթագ աշխարհ եւ հենց նրանք էլ, իրենց ուսուցչի խոշորագույն դին բերելով, ամփոփել են Ամարասի եկեղեցում⁵⁵: Մանուկ Գրիգորիսի նշխարների հայրնաբերման մասին ավանդական պարամության մեջ նշվում է, որ Վաչագան Բարեպաշտը սրբի մաստունքները գտնելու համար, բացի եպիսկոպոսներից ու քահանաներից, դիմել է եւ սարկավագներին⁵⁶:

Սարկավագները «ի սպասու ծառայութիւն» էին մատուցում նաեւ նրանց կից հոգեւոր մասնաբաժիններում: Աղվանքում սարկավագների նման խմբի գոյությունը հաստատվում է Մովսես Կաղանկարավացու աղբյուրը՝ Լուսավորչի թոռան մաստունքները փնտրողների մեջ հիշարակելով «սարկաւագ մի Յովել անուն (որ էր - Ն. Ս.) ի դրան արքունի»⁵⁷:

Առանձին սարկավագներ, որոնք աչքի էին ընկնում ջերմեռանդությամբ եւ հայրնի դառնում եկեղեցու բերած իրենց նպաստավոր գործունեությամբ, ծառայողական աստիճանով վեր բարձրանալով, հասնում էին կաթողիկոսական աստիճանի: Մովսես Դասխուրանցու վկայությամբ Աղվանքի կաթողիկոս Տեր Միմոնը «էր սարկաւագապետ արքայ»⁵⁸, իսկ Տեր Միքայելը «էր սարկաւագ ի Շաքոյ»⁵⁹:

Աղվանից եկեղեցու դասերի թիվը լրացնում էին դպիրները «որք են կէս սարկաւագունք»⁶⁰, գրակարդացները՝ «անագանոսք»⁶¹, («ընթերցողք»⁶²), եւ սաղմոսերգուները՝ «փսաղտոսք»⁶³, կամ «փսաղտ»⁶⁴: Դպիրների գործը առաքելական թղթեր կարդալն էր, մոմեղենն ու գլխին խաչ ունեցող գավազանը վերցնելն ու եկեղեցու դռները փակելը⁶⁵: Վերջին երկու դասերից «ընթերցողք», ինչպես ցույց է տալիս եւ նրանց պաշտոնական անվանումը, նույնպես հանդես էին գալիս իրեն մարգարեական ու վարդապետական գրքեր կարդացողներ⁶⁶, իսկ սաղմոսեր-

⁵⁴ Տե՛ս անդ, էջ 110-111:

⁵⁵ Տե՛ս Բուզանդ, էջ 26, Խորենացի, էջ 260:

⁵⁶ Տե՛ս Կաղանկարուացի, գլ. Ա. իս, էջ 66:

⁵⁷ Անդ, էջ 70:

⁵⁸ Անդ, գլ. Գ. իդէջ 344:

⁵⁹ Տե՛ս անդ:

⁶⁰ Օրբէլեան, էջ 111:

⁶¹ Տե՛ս անդ:

⁶² Կաղանկարուացի, գլ. Բ. իդ, էջ 272:

⁶³ Օրբէլեան, էջ 111:

⁶⁴ Տե՛ս Կաղանկարուացի, էջ 272:

⁶⁵ Տե՛ս Օրբէլեան, էջ 111:

⁶⁶ Տե՛ս անդ:

զուները կամ փաաղարները՝ իբրեւ աաղմոս երգողներ եւ երգեցողությամբ եկեղեցին սպասավորողներ⁶⁷:

Ահա սրանք են այն ինր դասերը եւ դասային խմբերը, առանց որոնց եկեղեցիները չեն կարող լիարժեք համարվել. «զի պարս Է եկեղեցոյ լրի ունել եւ անթերի»⁶⁸: Ինչպես րեսանք, Աղվանից եկեղեցին ուներ պահանջվող բոլոր ինր դասերը՝ յուրաքանչյուրի համար սահմանված հսրակ պարսավորություններով, իրավունքներով եւ նույնիսկ հանդերձներով: Ներեւարար՝ առանց այլեւայլության, այն կարելի է դասել լիարժեք եկեղեցիների շարքում, որն առաջնորդվում է առաքելական կանոններով:

Այսպիսով՝ իր ծագմամբ ու բնությով, կառուցվածքով ու ծիսական արարողակարգով, ինդրո առարկա եկեղեցին հար եւ նման էր Նայ Առաքելական Եկեղեցուն: Նմանությունը խոր, պարսական արմարներ ունի, եւ գալիս է նրա ձեւավորման հենց սկզբից՝ հայ քարոզիչների անմիջական միջամությամբ քրիստոնեության Աղվանք ներթափանցման ժամանակներից: Լինելով ինքնուրույն սրբազան հասարություն՝ Աղվանից եկեղեցին կրել է Նայոց Եկեղեցու ազդեցությունը եւ, ըստ էության, հանդիսացել նրա նվիրապելրական աթոռներից մեկը:

РЕЗЮМЕ

С проникновением христианства в Алуанк образуются и его духовно- административные строения, которые в совокупности обозначаются греческим термином «эклесиа».

Каждая христианская церковь считалось полноценной только при наличии девяти, основанных на иерархическом ранге духовно должностных чинов. Ими являются: патриарх, архиепископ или епископосапет, митрополиты, епископы, священники, дьяконы и подьяконы, чтецы, псалты. Исследование показывают, что Алуанская церковь также располагает этими чинами с их обязанностями и правами. Считаем нужным отметить, что для Алуанской церкви, в качестве патриарха, выступали армянские католикосы.

Таким образом, Алуанская церковь обладающей всеми, утвержденными святой верой духовными чинами, бесспорно является полноценной состоятельной церковью.

⁶⁷ Տե՛ս անդ:

⁶⁸ Անդ, էջ 111-112:

SUMMARY

With the penetration of Christianity in Caucasian Albania are formed its spiritual and administrative buildings, which collectively are referred to by the Greek term “éklesia”.

Every Christian Church was full only with nine, based on the hierarchical rank of spiritually official ranks. They are: the patriarch, the archbishop or episkoposapet, the metropolitans, bishops, priests, deacons and subdeacons, acoulithes and psalmists. The study shows that Aluanks Church also has these officers to their duties and rights.

